

Социалният институт в социалната теория и практика (теоретико-методологичен аспект)

Social Institute in Social Theory and Practice
(Theoretical and Methodological Aspect)¹

Юрий Шубников²

SUMMARY

The article tries to present the social institute as a phenomenon of social theory and practice, following the author's understanding of this public construction, based on a synthesis of existing methodological and theoretical views. It advances a theoretic understanding on the formation of abstract concepts about the institute, its generic features, and functions.

KEY WORDS

Social Institute: Characteristics; Functions; Institutional Relations

---

¹ Превоод от руски проф. г-р Людмила Мукова, МВБУ, e-mail: mukova@mail.bg (Translated from Russian by Prof. Dr. Lyudmila Mukova, MVBU, email: mukova@mail.bg).

² Шубников Юрий Борисович, доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой гражданского права, юридического факультета Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена, Санкт-Петербург, Россия, Эл. адрес: shubnikovub@mail.ru (Shubnikov Yuri Borisovich, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Civil Law, Faculty of Law, Russian State Pedagogical University. AI Herzen, St. Petersburg, Russia, e-mail: shubnikovub@mail.ru).

1. Понятието „институт“ („социален институт“) отдавна се използва при описанието и анализа на текущите социални процеси. Един от първите широко известни факти от неговото приложение е използването му от гревните римски юристи в процеса на формирането и кодификацията на римското право. В тази връзка са широко известни „Институциите“ на Гай, Флорентин, Марциан, Улпиан, а след това „Институциите“ на Юстиниан³. Тези кодификации са логически структурирана систематизация на нормите на гревното римско гражданско право (материално и процесуално) и коментарите към тях. Понятието „институт“ е използвано тук, от една страна, като средство за структуриране на нормите на гревното римско право, а от друга страна, като обозначаване на трудовете на римските юристи, посветени на тяхното тълкуване.

През XIX в. понятието „институт“ започва да се използва за структуриране не само на юридическите, но и на други обществени отношения (социални, икономически, политически и пр.). Във всички тези случаи понятието „социален институт“ се използва главно за отделяне и структуриране на различните социални процеси (явления) от съвкупността от другите обществени отношения в рамките на теоретичния анализ.

Понятието „институт“ започва да се използва като обект на специални социологически изследвания. Тази употреба намираме в трудовете на учени от различни специализации. Приложението му виждаме в творбите на Г. Спенсър, К. Маркс, Е. Дюркхайм и други автори, но в същото време то все още не е получило ясна интерпретация. Г. Спенсър е един от първите, който използва това понятие в своите трудове, не го дефинира. К. Маркс, използвайки понятието „социални институти“, ги определя като „социални форми на човешкото съществуване“⁴. Е. Дюркхайм разглежда социалните институти (факти) като предмет на социологическото изследване.

В началото на XX в. понятието „социален институт“ придобива ново качество. Започва да се използва за характеризиране на обществените явления като самостоятелна анали-

---

³ Н. П. Боголепов. *Учебник истории римского права. Под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова.* Москва, Зерцало, 2004. с. 511.

⁴ К. Маркс. К критике гегелевской философии права. *Маркс, К., Ф. Энгельс. Соч., изд. 2-е. Т. 1.* Москва, Госполитиздат, 1955, с. 263.

тична единица за изследване на социалните процеси, надарена със свое специфично съдържание, което е изпълнено с различни дълбоки разнообразни значения, в зависимост от обхвата на социалния анализ.

Изследването на Института като самостоятелен обект на научен анализ, действащ като важен фактор в социалните трансформации, в началото на XX век е осъществено преди всичко от представители на икономическия институционализъм: Т. Веблен, У. Хамилтън, Д. Комманс, Д. Норт и т.н. По-късно, от средата на XX в., това изследване е продължено от представителите на неoinституционализма Р. Коуз, О. Улмсън, Г. Бекер, У. Познер и пр. Важно е да се подчертае, че представителите както на институционализма, така и на неoinституционализма, когато анализират икономическите процеси, разглеждат института не като чисто икономически феномен, а като мултиосоциална конструкция, съдържаща икономически, правни, етични, политически и други елементи, които формират съдържанието на обществената практика.

Основният принос за изграждането и развитието на съвременната институционална теория е на представителите на англосаксонските и западноевропейските школи. В същото време през последните десетилетия се наблюдава известна активност в институционалните проучвания на представителите на обществените науки в Централна и Източна Европа. Търсенето на начини за оптимизиране на социално-икономическите отношения на страните от бившия „Източен блок“ през преходния период до известна степен допринася за активизиране на институционалните изследвания.

В Русия от края на XX в. институционалните изследвания се засилиха забележимо и днес може да се говори за съществуването на руска школа на институционализма. Представителите на тази школа са: А. А. Аузан, Р. И. Капелюшников, А. Н. Олейников, В. А. Тамбовцев, Е. А. Бренделева, В. В. Рагаев и пр. Основните насоки на дейността на школата, формиращи спецификите ѝ, са институционалното просветителство и търсенето на пътища за адаптиране на постиженията на западния институционализъм към съвременната руска социално-икономическа теория и практика. Изглежда, че е твърде рано

га се говори за някакъв сериозен принос на руската школа за развитието на глобалната институционална теория.

Според някои експерти в страните от Централна и Източна Европа (България, Хърватия, Чехия, Унгария, Полша, Румъния, Сърбия и Словения), новата институционална икономическа теория (INET) все още не е получила дължимото развитие. Едновременно можем да говорим за наличието на известен интерес към институционалните изследвания и за определени научни разработки в тези държави. В Сърбия например в рамките на Белградския университет е създадено отделение по икономика и право към Юридическия факултет, а в България е създаден Институт за пазарна икономика в София като образователни и научни организации, които обръщат внимание на изучаването и изследването на проблемите на новата институционална теория⁵. Появиха се и някои изследвания на учени от тези страни⁶. Сред българските изследвания на институционализма в областта на икономиката и правото се обръща внимание върху разработките на Румен Аврамов, Тенчо Колев, Людмила Мукова. Румен Аврамов е български икономист (специалист по Стопанска история), един от изследователите в областта на институционализма, който вижда неговото предимство в това, че може да се използва от други теории на конвенционалната икономическа мисъл⁷. Тенчо Колев е български правист, който в рамките на Общата теория на правото определя понятието на правния институт като елемент от структурата на правото, същевременно го класифицира като: организации и механизми⁸. Людмила Мукова е правист, която направи сравнителен анализ между икономическия и юридическия институционализъм⁹.

---

⁵ Я. М. Ковач. „Вспышка или затухание? Новая институциональная экономическая теория в Центральной и Восточной Европе“. *Экономическая социология*, 13, 2. (март 2012), с. 17 – 34.

⁶ Пак там, Яцек Коханович (Полша), Воймир Франчевич (Хърватия), Ковач, Я. Александр Стеванович и пр.

⁷ Пак там, с. 22.

⁸ Т. Колев. *Теория на правото*. София, Сиела, 2015, с. 202 – 204.

⁹ Л. А. Мукова. Два взгляда на экономическую институциональность государства. *Российский юридический журнал*, 6 (2012), с. 176 – 188; пак тя, Институтът като икономическа, държавна и правна категория. *МВБУ 11-та международна научна конференция „Интелигентна България“*. Раз-

2. Днес има много тълкувания на съдържанието на понятието „социален институт“, но все още няма единство в неговото разбиране. Можем да посочим редица общи позиции, които ни позволяват да разделим тези интерпретации на две основни групи.

В първата група са интерпретациите, основаващи се на факта, че социалният институт е набор от правила за поведение, признати от субектите на обществената практика за изграждането на отношенията при определени обстоятелства. Така Емил Дюркхайм характеризира социалните институти като „всички вярвания, всички действия, установени от групата“¹⁰. Основателят на икономическия институционализъм Торстен Веблен определя институтите като „привичен начин на мислене, от който се ръководят и живеят хората“, „традиционни начини за осъществяване на процеса на социален живот във връзка с материалната среда, в която живее обществото“¹¹. У. Хамилтън разглежда института като „словесен символ на най-доброто обозначаване на група обществени обичаи. Те означават преобладаващ и постоянен начин на мислене, който е станал познат на групата или се е превърнал в обичай за хората. Институтите установяват границите и формите на човешката дейност. Светът на обичаите и навиците, към които адаптираме живота си, е преплитащата се и неразделна тъкан на институтите“. Оливър Уилямсън изхожда от факта, че институтът е: „правилата на играта, които определят контекста, в който се осъществява икономическата дейност. Базови политически, социални и правни норми, които формират основата на производството, обмена и разпределенията“¹². Тази гледна точка се споделя и от отделни руски автори. Ирина Агапова в своя учебник „Институционална ико-

---

дел II, Иновации и Предприемачество. Ботевград, Издателство на МВБУ, 2014, с. 710 – 723.

¹⁰ Э. Дюркгейм. *Социология, Ее предмет, метод, предназначение. Пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Б. Гофмана.* Москва, Канон, 1995, с. 20.

¹¹ Т. Веблен. *Теория праздного класса.* Москва, Прогресс, 1984, с. 202 – 203.

¹² О. Уильямсон. *Экономические институты капитализма.* Санкт-Петербург, Лениздат, 1996, с. 688.

номика“ разглежда института като „дефиниране на правила, стандарти за поведение и стереотипи на мисленето“¹³.

Втората група дефиниции на социалния институт (институт) се основава на факта, че институтът включва не само правилата за поведение, но и „механизми“ („механизъм на принуда“), „форми на организация“ („организации“), „институции“, „общност на хората“ и групи елементи, осигуряващи тяхното прилагане. Дъглас Норт посочва, че институтите трябва да се разглеждат като „правила, механизми за осигуряване на тяхното прилагане и норми на поведение, които структурират повтарящи се взаимодействия между хората“¹⁴. Авторите на учебника „Институционална икономика: нова институционална икономическа теория“, подготвен в Московския държавен университет, определят института като „съвкупност, състояща се от правила или няколко правила и външен механизъм за принуждаване на индивидите да използват тези правила“¹⁵. Философската енциклопедия на Станфорд определя социалните институти като „преобладаващи форми на организация на съвместната дейност на хората“¹⁶. Авнер Грейф определя института като „система от правила, убеждения, норми и организации, които заедно генерират закономерността на социалното поведение“¹⁷. Ян Щепанский пог социални институти разбира системата от „институции, в които определени хора, избрани от членовете на групи, получават пълномощия да изпълняват обществени и безлични функции, за да задоволят съ-

¹³ И. И. Агапова. *Институциональная экономика: учебное пособие*. Москва, Экономистъ, 2006, с. 23.

¹⁴ Д. К. Норт. Институти и икономическия растеж: историческо въведение. Превод Е. И. Николаенко. *THESIS*, 1, 2 (1993), с. 69 – 91, с. 7 = Institutions and economic growth: An historical introduction. *World Development*, 17, 9 (1989), pp. 1319 – 1332.

¹⁵ А. А. Аузан (ред.) *Институциональная экономика: новая институциональная теория. Учебник. Экономический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова*. Москва, ИНФРА-М, 2011, с. 23.

¹⁶ S. Miller. Jan. 4, 2007, Apr. 9, 2019, s.v. social institutions. E. N. Zalta, U. Nodelman et al. (eds.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Metaphysics Research Lab. Center for the Study of Language and Information. Stanford University [online] <https://plato.stanford.edu/entries/social-institutions/>, [accessed 25.02.2021].

¹⁷ А. Грейф. *Институти и път към съвременната икономика. Уроци средновековна търговия*. Москва, изд. Дом Высшей школы экономики, 2013, с. 56.

ществените индивидуални и обществени нужди и да регулират победението на другите членове на групите⁴¹⁸. Наталия Коржевская смята, че „социалният институт е общност от хора, които изпълняват определени роли въз основа на своето обективно положение (статус) и организирани чрез социални норми и цели“⁴¹⁹.

3. Цялото разнообразие от съществуващи „социални институти“ може да бъде обединено и характеризирано със следните общи (рогови) признаци (свойства), които образуват тяхното съдържание и специфика. **Към първия и най-значим признак следва да се отнесат правилата за взаимоотношенията между субектите, образувачи съществената основа на дадения институт.** Тези правила предписват на субектите на обществената практика мерки за възможно и дълго поведение в процеса на получаване на животопогдържащи блага. Потребността от реализацията на дадени правила поражда необходимост у участниците в обществената практика да създават и поддържат съществуването на съответните институти.

Като втори рогови признак на институти може да се посочи устойчивостта и възпроизвеждането на образувачите негово съдържание отношения. Институционалните взаимоотношения се характеризират като съвкупност от устойчиви, постоянно повтарящи се, дългосрочни взаимоотношения (транзакции)²⁰. Социалните институти, осигуряващи изграждането на отношенията (транзакциите) в съответствие с правилата, които формират тяхното съдържание, позволяват да ги запазят за дълъг период (години, векове, епохи). Функционирането на социалния институт позволява да се прилагат редовно присъщите му правила (норми) за възпроизвеждане на изискваните от обществото отношения. Неслучайно Норт характеризира институти като:

---

¹⁸ Я. Щепаньский. *Элементарные понятия социологии. Общ. ред. и посл. акад. А. М. Румянцева.* Москва, Прогресс, 1969, с. 96 – 97.

¹⁹ Н. Коржевская. *Социальный институт как общественное явление (социологический аспект).* Свердловск, Урал, 1983, с. 11.

²⁰ Аузан (2006), с. 24.

„...нормите на поведение, които структурират повтарящи се взаимодействия между хората“²¹.

Третият отличителен признак на социалния институт е наличието на специален статус на неговите субекти. Именно наличието на този статус позволява на субектите да изградят съответните институционални отношения. Например в рамките на института на семейството субектите на отношенията са съпрузите и техните деца, субектите на религията като обществен институт са вярващите и духовенството и т.н. Субектите на институционалните отношения са действителни изразители и носители на същественото съдържание на тези отношения (трансакции).

Четвъртият рогов признак на социалния институт е наличието в основата му на обект, присъщ само на него, изграден в рамките на отношенията му. В качеството на обекта на институционалните отношения може да бъде цялото многообразие от ограничени блага както материални, така и нематериални (социални). Необходимостта от получаване на ограничено и поради това недостъпно за конкретния субект благо (ресурс) задава импулс за обединяване на усилията на субектите на обществените отношения и съответно възникването и развитието на института.

Петият рогов признак на социалните институти е наличието на институционална инфраструктура, която осигурява тяхното функциониране. Тя (според нас) се формира от самите институционални правила и техните носители (източници), средствата и методите за въздействие върху участниците в институционалните отношения с цел тяхната реализация.

Носителите (източниците) на институционалните правила, съществуващи под формата на устни, писмени и други начини за тяхното фиксиране и предаване, действат спрямо субектите на обществената практика в качеството на авторитетни източници на информацията относно процедурата за изграждане на институционални отношения. Носителите на институционалните правила са обичаи, традиции, религиозни догми, нравствени устои, произведения на изкуството (литература, живопис, театър, кино и пр.), исторически и културни

---

²¹ Норм (1993), с. 73.

паметници, закони и подзаконови нормативни актове, правови обичаи, договори, съдебни и административни прецеденти и пр.

Към средствата за влияние следва да бъдат отнесени социалните образувания, използвани за организиране на управленско въздействие върху институционалното взаимодействие на субектите (семејство, род, органи на властта, бизнес и обществени организации (юридически лица) и пр.). Методите на въздействие са средствата за мотивиране на субектите на институционалните отношения да спазват предписаните правила (споразумения, санкции, убеждаване, принуда, стимули и пр.).

Шестият рогов признак на социалните институти (според нас) е тяхната обективност по отношение на всеки конкретен субект на институционалните отношения. Институтът, който се формира чрез реализацията на безброй индивидуални волеви актове, насочени към получаване на еднакви облаги (стоки, услуги, защита на правата, реализиране на религиозна идентичност и пр.), предполага за това прилагането на аналогичен алгоритъм на поведение за всички. В този случай социалният институт придобива безличен характер, целесъобразността на използването на който не съвпада във всичко със субективните интереси и представи на конкретния субект на институционалните отношения. Следователно социалните институти се явяват за конкретните субекти на обществената практика като външни, надсубективни явления на социалната практика, дадени им откън по формата на установени в обществото правила (обичаи, традиции, закони, религиозни догми и пр.), които определят реда на тяхното поведение.

Определянето на роговите признаци на един социален институт ни позволява да го характеризираме като обективна социална конструкция по отношение на всеки отделен субект на социалната практика, която осигурява дългосрочна перспектива на възпроизводство въз основа на определени правила на взаимоотношенията между субектите на обществената практика по повод на получаването от тях на ограничени животноподдържащи облаги. Функционирането на тази конструкция се осигурява чрез използване на съответната на съдържанието ѝ инфраструктура, която се състои от елементи, които осигуряват прилагането на институционалните прави-

ла за правилното и задължително взаимодействие на субектите на обществената практика.

Тази характеристика ни позволява да заключим, че основата на института като социална конструкция се формира, първо, от правилата за взаимодействие на участниците в обществените отношения въз основа на дългосрочни и редовни начала за получаване на ограничени облаги. Второ, в качеството на задължителна съставляваща на дадената конструкция се явяват самите участници в тези отношения, обекти на институционални отношения, организационни, ресурсни и други средства, необходими за осигуряване на функционирането на института.

4. Всеки социален институт, представлявайки сложно многофакторно явление, изпълнява много различни функции, които са различни по своите последици и съдържание. В същото време от множеството видове институционални функции, може да се посочат отделни функции, имащи общоинституционален характер и служещи в качеството на редовни функции. Според нас **подфункция на социалния институт трябва да се разбира едно или друго негово въздействие върху протичането на социалните процеси.**

Като първа редова функция можем да посочим функцията за осигуряване на стабилност и определеност на обществените отношения. Редовният и дългосрочен характер на отношенията, формиращи съдържанието на социалния институт, се изразява във възпроизвеждането и дългосрочната устойчивост на социалната практика и по този начин в осигуряването на социална стабилност на обществото. В този случай социалните институти могат да бъдат представени като своеобразна социална рамка (скелет), която осигурява стабилността на обществото в дългосрочен план.

Втората функция на института е функцията на социалното условие (фактора) за осъществяване на фактическата дейност на субектите на обществената практика за получаване на ограничени блага. Тази функция се дължи на факта, че възникването и съществуването на социалните институти, както беше казано преди, първоначално се дължи на необходимостта от координиране на взаимо-

действието на субектите на социалната практика в процеса на конкретни (фактически, съзидателни) дейности за получаване на ограничени блага.

Институционалните отношения, възникващи във връзка с производството на блага, определят степента и реда на участието на всеки субект в процеса на взаимодействие им в „технологичния“ процес на създаване на блага. По този начин социалните институти образуват неотменима социална съставка на конкретен („фактически“) процес на задоволяване на потребностите от благо, което формира обекта на съответния социален институт. **Поради това институтът може да се разглежда в качеството на неотменимо социално условие за съществуването и развитието на процесите на създаване, разпределение и обмен на ограничени блага (ресурси).**

Третата функция на социалния институт е функцията на средство за регулиране (координация) на обществената практика. Социалните институти, по силата на значителната си субстанционална устойчивост, структурираност и съдържателна определеност създават възможност да се предскаже резултата от тяхното въздействие върху хода на социалните процеси. **Към третата функция на социалния институт може да се отнесе функцията за регулиране (координация) на обществената практика.** Наличието на определеност и предсказуемост на последиците от използването на социалния институт създава възможност да се прогнозира възможните последици от функционирането му за обществената практика. Държавата и другите социални образувания (семейство, църква, политически партии, национални и професионални общности и пр.) използват тази определеност и предсказуемост, за да регулират (координират) въздействието си върху хода на обществените процеси на съответстващо ниво.

В качеството на четвърта функция на социалния институт може да се посочи способността му да оптимизира обществените отношения. Дадената способност произтича от факта, че закрепването в социалните институти на конкретни поведенчески алгоритми позволява на субектите на отношенията да спестят от разходите на субекта при търсенето на възможен вариант на поведение в съ-

ответната ситуация. Субектът при наличието на сформирания институт не трябва да разходва допълнителни сили и средства за намиране на необходимия рег на взаимоотношенията, ако той вече е определен от съответния институт.

Освен това обективно присъщият стремеж на всеки член на обществото да увеличи максимално потреблението си, като минимизира свързаните с това разходи, води до закрепване в качеството на институтите на най-оптималните варианти на отношения в даден момент и до усъвършенстване или създаване на нови институти в посока на минимизиране на трансакционните разходи при променящи се условия. Всичко това в крайна сметка води до максимална ефективност на институционалните отношения, до тяхната оптимизация.

5. Идентифицирането на социалния институт като обект на научен анализ е методологична предпоставка за изграждане на теоретична конструкция на общественото устройство въз основа на отчитане на специфичното му съдържание и функции. В рамката на дадената конструкция социалният институт се разглежда като един от базисните елементи на социалния механизъм на общественото развитие, което представлява взаимодействие на съвкупности от взаимосвързани и взаимозависими социални институти.

Освен това отделянето на социалния институт като основополагащ инструмент на научните изследвания в областта на социалните науки извежда теоретичния анализ на обществените процеси извън рамките на тясноотраслов (само икономически, социологически, политически, правен) анализ в областта на междуетрасловия (комплексния).

По този начин развитието на теоретико-методологичния анализ на социалния институт като обект на научен анализ, обогатяващ представите за социалното устройство на обществото, може да допринесе за задълбочаване на представите за начините за усъвършенстване на политическата, икономическата, правната и други сфери на социалното битие.

Цитирани източници

Miller, S. Jan. 4, 2007, Apr. 9, 2019, *s. v. social institutions*. E. N. Zalta, U. Nodelman et al. (edrs.), Stanford Encyclopedia of Philosophy, Metaphysics Research Lab. Center for the Study of Language and Information. Stanford University [online] <https://plato.stanford.edu/entries/social-institutions/> [accessed 25.02.2021].

Аганова, И. И. *Институционална економика: учебно пособие*. Москва, Экономистъ, 2006 (Agarova, I. I. *Institutsional'naya ekonomika: uchebnoye posobiye*. Moskva, Ekonomist, 2006).

Аузан, А. А. (ред.) *Институционална економика: новата институционална теория. Учебник. Економически факултет МГУ им. М. В. Ломоносова*. Москва, ИНФРА-М, 2011 (Auzan, A. A. (red.). *Institutsional'naya ekonomika: novaya institutsional'naya teoriya: Uchebnik. Ekonomicheskii fakul'tet MGU im. M. V. Lomo_nosova*. Moskva, INFRA-M, 2011).

Боголенов, Н. П. *Учебник истории римского права. Под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова*. Москва, Зерцало, 2004 (Bogolepov, N. P. *Uchebnik istorii rimskogo prava. Pod redaktsiyey i s predisloviyem V. A. Tomsinova*. Moskva, Zertsalo, 2004).

Веблен, Т. *Теория праздного класса*. Москва, Прогресс, 1984 (Veblen, T. *Teoriya prazdnogo klassa*. Moskva, Progress, 1984).

Грейф, А. *Институты и путь к современной экономике. Уроки средневековой торговли*. Москва, Изд. Дом Высшей школы экономики, 2013 (Greyf, A. *Instituty i put' k sovremennoy ekonomike. Uroki srednevekovoy trgovli*. Moskva, Izd. Dom Vysshey shkoly ekonomiki, 2013).

Дюркгейм, Э. *Социология, Ее предмет, метод, предназначение. Пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Б. Гофмана*. Москва, Канон, 1995 (Dyurkgeym, E. *Sotsiologiya, Yeye predmet, metod, prednaznachenije. Per. s fr., sostavleniye, poslesloviye i primehaniya A. B. Gofmana*. Moskva, Kanon, 1995).

Ковач, Я. М. „Вспышка или затухание? Новая институциональная экономическая теория в Центральной и Восточной Европе“. *Экономическая социология*, 13, 2. (март 2012), с. 17 – 34 (Kovach, Ya. M. „Vspyshka ili zatukhaniye? Novaya institutsional'naya ekonomicheskaya teoriya v Tsentral'noy i Vostochnoy Europe“. *Ekonomicheskaya sotsiologiya*, 13, 2. (Mart 2012), s. 17 – 34).

Колев, Т. *Теория на правото*. София, Сиела, 2015 (Kolev, T. *Teoria na pravoto*. Sofia, Siela, 2015).

Коржевская, Н. *Социальный институт как общественное явление (социологический аспект)*. Свердловск, Урал, 1983 (Korzhevskaya, N. *Sotsial'nyu institut kak obshchestvennoye yavleniye (sotsiologicheskiiy aspekt)*. Sverdlovsk, Ural, 1983).

Маркс, К. К критике гегелевской философии права. *Маркс, К., Энгельс, Ф. Соч. Изд. 2-е. Т. 1*. Москва, Госполитиздат, 1955 (Marks, K. *K kritike gegelevskoy filosofii prava*. Marks K., Engel's F. *Soch. Izd. 2-ye. T.1*. Moskva, Gospolitizdat, 1955).

Мукова, Л. А. Два взгляда на экономическую институциональность государства. *Российский юридический журнал*, 6 (2012), с. 176 – 188 (Mukova, L. A. Dva vzglyada na ekonomicheskuyu institutsional'nost' gosudarstva. *Rossiyskiy yuridicheskiiy zhurnal*, 6 (2012), s. 176 – 188).

Мукова, Л. А. Институтът като икономическа, гържавна и правна категория. *МВБУ 11-та международна научна конференция „Интелигентна България“: Раздел II, Иновации и Предприемачество*. Ботевград, издателство на МВБУ, 2014, с. 710 – 723 (Mukova, L. A. Institutat kato ikonomicheska, darzhavna i pravna kategoria. *MVBU 11-ta mezhdunarodna nauchna konferentsia „Inteligentna Bulgaria“; Razdel II, Inovatsii i Predpriemachestvo*. Botevgrad, Izdatelstvo na MVBU, 2014, s. 710 – 723).

Норт, Д. К. Институты и экономический рост: историческое введение. Перевод Е. И. Николаенко. *THEISIS*, 1, 2 (1993), с. 69 – 91, с. 7 (Nort, D. K. Instituty i ekonomicheskiiy rost: istoricheskoye vvedeniye. Perevod YE. I. Nikolayenko. *THEISIS*, 1, 2 (1993), s. 69 – 91, s. 7). Institutions and economic growth: An historical introduction. *World Development*, 17, 9 (1989), pp. 1319 – 1332.

Уильямсон, О. *Экономические институты капитализма*. Санкт-Петербург, Лениздат, 1996 (Uil'yamson, O. *Ekonomicheskiiye instituty kapitalizma*. Sankt Peterburg, Lenizdat, 1996).

Щепанский, Я. *Элементарные понятия социологии*. *Общ. рег. и послесл. акад. А. М. Румянцева*. Москва, Прогресс, 1969 (Shchepan'skiy, Ya. *Elementarnyye ponyatiya sotsiologii. Obshch. red. i poslesl. akad. A. M. Rumyantseva*. Moskva, Progress, 1969).